

لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای توسط روسیه و پیامدهای آن

صالح رضایی پیش‌رباط^۱ * فریدین قریشی^۲

^۱ نویسنده مسئول: دانشیار، پژوهشگاه علوم و فنون هسته‌ای، تهران، ایران. رایانامه: srezaei@aeoi.org.ir
^۲ استناد، گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
رایانامه: ghoreishi3583@ut.ac.ir

چکیده

در ۳ نوامبر ۲۰۲۳ دولت روسیه طی نامه‌ای به دبیر کل سازمان ملل اعلام کرد که تصویب خود نسبت به معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای را لغو می‌کند. روسیه این معاهده را در سال ۱۹۹۶ امضا و در سال ۲۰۰۰ تصویب کرده بود. اقدام روسیه با اعتراض برخی کشورها و سازمان‌های بین‌المللی مواجه و تضعیف‌کننده نظام منع گسترش و خلع سلاح هسته‌ای تلقی شد. میزان مشروعیت اقدام روسیه در چارچوب موازین و مقررات بین‌المللی و آثار و پیامدهای مختلف این اقدام پرسشی است که این مقاله به بررسی و ارزیابی آن پرداخته است. روش پژوهش مورد استفاده ترکیبی از دو تکنیک تحلیل حقوقی و روندپژوهی است. با این رویکرد در تجزیه و تحلیل میزان مشروعیت اقدام روسیه، روش کار عبارت از استنباط حکم از طریق استناد به مقررات، عرف و رویه‌های ذریبط بوده و شیوه تجزیه و تحلیل در بخش ارزیابی پیامدهای اقدام مورد بحث، دایره بهره‌مندی از تکنیک روندپژوهی است. یافته‌های کار حاکی از آن است که از منظر حقوقی منعی برای لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای به وسیله روسیه وجود نداشته است. با این وجود، اقدام روسیه ضمن اینکه موجب تغییر وضعیت حقوقی این کشور در ارتباط با معاهده می‌شود، این اقدام می‌تواند تبعات منفی بر چشم انداز آتی رژیم عدم اشاعه و خلع سلاح هسته‌ای و امنیت بین‌المللی در پی داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای، امنیت بین‌المللی، حقوق معاهدات، رژیم خلع سلاح هسته‌ای، روسیه

* استناد: رضایی پیش‌رباط، صالح؛ فریدین قریشی. (۱۴۰۳). تابستان) «لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای توسط روسیه و پیامدهای آن» فصلنامه سیاست، ۵۴، ۲: ۲۷۳-۲۵۵.
<DOI:10.22059/JPQ.2024.375649.1008174 >

تاریخ دریافت: ۲۲ اردیبهشت ۱۴۰۳، تاریخ بازنگری: ۱۳ مرداد ۱۴۰۳، تاریخ تصویب: ۲۱ مرداد ۱۴۰۳، تاریخ انتشار: ۷ شهریور ۱۴۰۳.

۱. مقدمه

در سپتامبر ۱۹۹۶، در راستای توسعه رژیم‌های بین‌المللی امنیتی در جهان، معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای^۱ منعقد شد. تاکنون (زمستان ۱۴۰۲) ۱۸۷ دولت این معاهده را امضا و ۱۷۷ دولت آن را تصویب کرده‌اند (CTBTO, 2023). با وجود تصویب قطعی ۱۷۷ دولت، به دلیل ترتیبات خاص پیش‌بینی‌شده در این معاهده، هنوز معاهده مذکور لازم‌الاجرا نشده است. در ۳ نوامبر ۲۰۲۳ مسئله جدیدی در مسیر تکوین رژیم امنیتی مورد بحث پدید آمد، چراکه دولت روسیه طی نامه‌ای به دبیر کل سازمان ملل اعلام کرد که تصویب خود در زمینه معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای را لغو می‌کند. اقدام روسیه در لغو تصویب این معاهده، به سبب قدرت عظیم هسته‌ای این کشور، سرنوشت معاهده مذکور و نتایج سال‌ها تلاش برای تنظیم این رژیم امنیتی بین‌المللی را در معرض مخاطره‌ای بزرگ قرار داده است. هدف این تحقیق سنجش میزان مشروعیت این اقدام، بررسی ابعاد موضوع و تأمل در پیامدهای آن در حد فرصت و بضاعت نویسندگان است.

۲. روش پژوهش

روش مورد استفاده در تجزیه و تحلیل مطالب در بخش سنجش میزان مشروعیت اقدام روسیه، عبارت از استنباط حکم ناظر بر موضوع از طریق استناد به مقررات، عرف و رویه‌های ذی‌ربط بوده و شیوه تجزیه و تحلیل در بخش ارزیابی پیامدهای اقدام مورد بحث، دائر بر بهره‌مندی از تکنیک روندپژوهی است.

۳. چارچوب نظری

معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای گامی در جهت توسعه رژیم‌های امنیتی بین‌المللی است. استقرار رژیم‌ها در حوزه امنیتی به سبب حساسیت موضوع، سخت‌تر از تکوین آنها در حوزه‌های دیگر است (Jervis, 1982: 357). رژیم‌های بین‌المللی اغلب در پاسخ به نیاز به هماهنگی رفتار بین کشورها در خصوص یک موضوع شکل می‌گیرند. اما هماهنگی رفتارها در حوزه‌های امنیتی در عین ضرورت اساسی آن با چالش‌های فراوان مواجه است. داستان تنظیم معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای و مواضع قدرت‌های هسته‌ای در قبال آن نمونه بارزی از همین مدعا است. در این میان بررسی موردی موضوع و عملکرد فدراسیون روسیه در زمینه این معاهده بسیار جالب توجه است.

1. Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty (CTBT)

چنانکه اشاره شد معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای در سپتامبر ۱۹۹۶ منعقد شد. تاکنون (زمستان ۱۴۰۲) ۱۸۷ دولت این معاهده را امضا و ۱۷۷ دولت از دولت‌های امضاکننده آن را تصویب کرده‌اند (CTBTO, 2023). اما با وجود تصویب قطعی ۱۷۷ دولت، هنوز این معاهده لازم‌الاجرا نشده است؛ دلیل آن شرایطی است که معاهده برای لازم‌الاجرا شدن خود پیش‌بینی کرده است. در این خصوص بند ۱ ماده ۱۴ معاهده اشعار داشته است: «این معاهده ۱۸۰ روز پس از تودیع اسناد تصویب توسط همه کشورهای ذکرشده در پیوست ۲ این معاهده^۱ (۴۴ دولت)، اما نه زودتر از دو سال، پس از باز شدن آن برای امضا، لازم‌الاجرا خواهد شد». تاکنون (سال ۱۴۰۲) ۹ دولت از این ۴۴ دولت یعنی آمریکا، چین، ایران، مصر، اسرائیل، هند، پاکستان، کره شمالی و روسیه (به‌سبب لغو تصویب در ۲۰۲۳) این معاهده را تصویب نکرده‌اند. این ۴۴ دولت، در مذاکرات معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای از سال ۱۹۹۴ تا ۱۹۹۶ شرکت کرده و در آن زمان دارای حداقل یک راکتور قدرت یا تحقیقاتی هسته‌ای بودند. ضمیمه شماره ۲ معاهده در عمل دولت‌های عضو معاهده را به دو دسته دولت‌های دارای راکتور و دولت‌های فاقد راکتور هسته‌ای تقسیم و به دولت‌های دسته نخست جایگاه ویژه‌ای در لازم‌الاجرا شدن معاهده اعطا کرده است (Saed, 2005: 276). فلسفه گنجاندن نام کشورها مبتنی بر این واقعیت است که معاهده در صورتی آثار مفید و کارآمدی خواهد داشت که تمامی کشورهای دارنده توانمندی هسته‌ای به مفاد آن پایبند باشند. هدف معاهده کنترل تسلیحات هسته‌ای، حرکت به سمت خلع سلاح و تأمین صلح و امنیت بین‌المللی است و این در صورتی محقق می‌شود که تمامی این کشورها در راستای هدف آن حرکت کنند (Rajabi & Tarazi, 2015: 191).

با هدف تسهیل اجرای معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای در صورت عدم اجرای آن ظرف سه سال از زمان گشایش برای امضا (سپتامبر ۱۹۹۹)، بند ۲ ماده ۱۴ معاهده مقرر کرده است: «چنانچه این معاهده سه سال پس از تاریخ افتتاح آن برای امضا لازم‌الاجرا نشود، امین معاهده (دبیر کل سازمان ملل)، کنفرانسی را به درخواست بیشتر کشورهایی که پیش از این اسناد تصویب خود را سپرده‌اند، تشکیل می‌دهد. این کنفرانس باید میزان تحقق شرط مقرر در بند ۱ و اقداماتی را که برابر حقوق بین‌الملل برای تسریع روند تصویب و به‌منظور تسهیل

۱. فهرست دولت‌های مندرج در ضمیمه ۲: الجزایر، آرژانتین، استرالیا، اتریش، بنگلادش، بلژیک، برزیل، بلغارستان، کانادا، شیلی، چین، کلمبیا، جمهوری دموکراتیک خلق کره، مصر، فنلاند، فرانسه، آلمان، مجارستان، هند، اندونزی، ایران (جمهوری اسلامی)، اسرائیل، ایتالیا، ژاپن، مکزیک، هلند، نروژ، پاکستان، پرو، لهستان، رومانی، جمهوری کره، فدراسیون روسیه، اسلواکی، آفریقای جنوبی، اسپانیا، سوئد، سوئیس، ترکیه، اوکراین، متحد پادشاهی بریتانیای کبیر و ایرلند شمالی، ایالات متحده آمریکا، ویتنام و ژنبر.

اجرای شدن این معاهده می‌توان انجام داد، بررسی و با اجماع تصویب کند. این روش هر سه سال یک بار تا زمان لازم‌الاجرا شدن آن، تکرار می‌شود، مگر اینکه کنفرانس مقرر در بند ۲ معاهده یا دیگر کنفرانس‌های مشابه، تصمیم دیگری بگیرند. تاکنون ۱۳ کنفرانس برای این منظور تشکیل شده، لیکن هنوز لازم‌الاجرا شدن معاهده محقق نشده است (Conference on Facilitating, 2023)

معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای دولت‌های متعاهد را ملزم کرده که از انجام هر نوع آزمایش انفجاری سلاح هسته‌ای یا هر آزمایش انفجاری هسته‌ای دیگر امتناع ورزند و انجام چنین آزمایش‌هایی را در هر مکان تحت کنترل و صلاحیت، پیشگیری و منع کنند. همین‌طور از ترغیب و تشویق یا مشارکت در چنین آزمایش‌هایی بپرهیزند. معاهده برای این منظور ساختارهای سازمانی و سازوکار نظارتی را که مقرر آن در شهر وین اتریش خواهد بود، پیش‌بینی کرده است (Matsick, 2019: 405). با هدف فراهم آوردن مقدمات اجرای معاهده، کمیسیون مقدماتی معاهده از سال ۱۹۹۷ تشکیل شده است. سازوکار نظارتی معاهده از ۳۲۱ ایستگاه لرزه‌نگاری، شنود از آب، فرو صوت و رادیونوکلاید و ۱۶ آزمایشگاه تخصصی در ۸۹ کشور تشکیل شده و تاکنون ۹۰ درصد آنها تکمیل و راه‌اندازی شده است.

فدراسیون روسیه معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای را در سال ۱۹۹۶ امضا و در ۲۰۰۰ آن را تصویب کرد. اما چنانکه پیش از این اشاره شد روسیه در ۳ نوامبر ۲۰۲۳ طی نامه‌ای به امین معاهده که دبیر کل سازمان ملل متحد است، اعلام کرد که تصویب خود نسبت به معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای را مسترد می‌کند. پوتین (رئیس‌جمهور روسیه) دلیل لغو تصویب معاهده را عدم تصویب آن از سوی ایالات متحده آمریکا اعلام و اظهار کرد که «ایالات متحده این معاهده را امضا کرده، لیکن هرگز آن را تصویب نکرده است و اگر روسیه تصویب خود از این معاهده را پس بگیرد، وضعیت دو کشور در قبال معاهده متعادل خواهد شد» (Koplow, 2023). مقامات روسیه اعلام کردند هدف آنها از لغو تصویب معاهده مبادرت به انجام آزمایش‌های هسته‌ای نبوده و این کشور تا زمانی که واشنگتن آزمایش هسته‌ای انجام ندهد، به تعهد خود مبنی بر عدم انجام آزمایش‌های هسته‌ای پایبند خواهد بود. نوع اقدام حقوقی روسیه یعنی استرداد تصویب بدون استرداد امضا و تأکید بر پایبندی آن دولت به عدم انجام آزمایش هسته‌ای نیز این ادعا را تأیید می‌کند.

در حال حاضر به نظر می‌رسد روس‌ها، در کنار هدف اعلامی مذکور، دو هدف دیگر را نیز از لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای دنبال می‌کنند؛ هدف نخست آنها هشدار به آمریکایی‌هاست که در پی مدرن‌سازی سلاح‌های هسته‌ای خود از طریق انجام آزمایش‌های

1. Withdraw the Instrument of Ratification

هسته‌ای مخفیانه نباشند، چراکه در سال‌های اخیر سرویس‌های امنیتی و اطلاعاتی روسیه ادله و قرائنی را به دست آورده‌اند که حاکی از احتمال اقدام مخفیانه آمریکا برای مدرن‌سازی یا انجام مقدمات چنین کاری است. هدف دوم نیز به جنگ در اوکراین مربوط می‌شود. روسیه با این اقدام خود در صدد القای این پیام به حامیان اوکراین است که فرسایشی شدن جنگ در اوکراین ممکن است روسیه را وادار به تغییر شیوه جنگ و استفاده از سلاح هسته‌ای از نوع خاص کند. (Smith & Bunn, 2023) روسیه پیش از این نیز استفاده از سلاح اتمی در جنگ اوکراین را منتفی ندانسته بود و با لغو تصویب معاهده می‌خواست به طرف مقابل نشان دهد که احتمال استفاده او از سلاح اتمی جدی است و بلوف سیاسی نیست.

در هر حال اقدام روسیه با واکنش و اعتراض برخی کشورها و نهادهای بین‌المللی مواجه شد و پرسش‌هایی را در محافل علمی و آکادمیک مطرح ساخت. اقدام روسیه در لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای تا چه حد با موازین حقوق بین‌الملل معاهدات (کنوانسیون وین در زمینه حقوق معاهدات)^۱ همسویی دارد؟ این اقدام چه آثار و پیامدهای می‌تواند بر وضعیت حقوقی این کشور در خصوص معاهده داشته باشد؟ چشم‌انداز آتی اجرای معاهده و آینده رژیم عدم اشاعه و خلع سلاح هسته‌ای و امنیت بین‌المللی از این منظر چگونه خواهد بود؟ به سبب بدیع بودن موضوع، اثر علمی درخور توجهی در زمینه موضوع مورد بحث در متون انگلیسی و فارسی مشاهده نشد. مطالب نشریافته در این خصوص اغلب ماهیت خبری داشتند و عاری از تبیین و تحلیل علمی موضوع در حد مورد نیاز بودند. از این رو کوشش این پژوهش معطوف به فتح باب بحث با همین رویکرد است.

۴. یافته‌ها:

۴.۱. مبنای حقوقی اقدام روسیه در لغو تصویب معاهده

اولین سؤالی که می‌تواند در ارتباط با اقدام روسیه در لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای مطرح شود این است که آیا این اقدام همسو و سازگار با قواعد حقوق بین‌الملل معاهدات (کنوانسیون وین در خصوص حقوق معاهدات) و مقررات معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای است یا خیر؟ آیا قواعد این حقوق و مقررات معاهده مذکور این اختیار را به دولت روسیه می‌دهند که معاهده را که در سال ۲۰۰۰ تصویب کرده بود، تصویب آن را در ۲۰۲۳ پس بگیرد؟ معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای حکمی در زمینه این موضوع مقرر نکرده است که البته چنین انتظاری نیز از آن نمی‌رفت. کنوانسیون وین ۱۹۶۹ در خصوص حقوق معاهدات نیز که در ۲۷ ژانویه ۱۹۸۰ لازم‌الاجرا شد، به موضوع تعهد دولت

1. Convention on law of Treaties, 1969

امضاکننده و تصویب‌کننده به امتناع از خدشه به موضوع و هدف معاهده قبل از لازم‌الاجرا شدن آن برای دولت‌ها و امکان لغو امضا در این مرحله پرداخته است. در این خصوص ماده ۱۸ این کنوانسیون اشعار داشته است: «یک کشور ملزم است در مواردی که الف) معاهده را به شرط تصویب، قبولی، یا پذیرش امضا کرده و یا اسناد تشکیل‌دهنده معاهده را مبادله کرده باشد، تا زمانی که قصدش را مبنی بر عدم عضویت در معاهده تصریح نکرده؛ یا ب) رضایت خود را صریحاً به التزام به معاهده قبل از لازم‌الاجرا شدن آن اعلام کرده، مشروط بر اینکه لازم‌الاجرا شدن آن به‌طور نامعقول به تأخیر نیفتد، از انجام اقداماتی که به هدف و موضوع یک معاهده لطمه وارد می‌کند خودداری ورزد».

بند «الف» ماده ۱۸ به وضعیت دولت امضاکننده و مبادله‌کننده معاهده‌ای اشاره دارد که معاهده را منوط به اینکه بعداً تصویب، قبول یا پذیرش نهایی می‌کنند، امضا کرده‌اند. در قضیه لغو تصویب معاهده توسط روسیه مقررات این بند موضوعیت پیدا نمی‌کند. بند «ب» ماده ۱۸ نیز به فرضی می‌پردازد که در آن یک کشور قبلاً رضایت خود را مبنی بر التزام قطعی به معاهده اعلام کرده، ولیکن یا معاهده به‌طور کلی یا به‌طور مشخص برای آن لازم‌الاجرا نشده است. در این فرض این کشور ملزم است تا زمان لازم‌الاجرا شدن معاهده اقدامی انجام ندهد که به موضوع و هدف معاهده لطمه وارد کند. روسیه پیش از لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای مشمول چنین فرض و تعهدی بود. به‌طوری‌که پیداست بند «ب» ماده ۱۸ کنوانسیون وین نیز به‌طور مشخص متضمن حکمی در خصوص امکان یا عدم امکان لغو تصویب معاهده توسط دولت تصویب‌کننده پیش از لازم‌الاجرا شدن معاهده برای آن نیست. این بند صرفاً موضوع لزوم پایبندی دولت تصویب‌کننده به موضوع و هدف معاهده قبل از اجرایی شدن آن را مورد توجه قرار داده و بر تعهد دولت‌ها در این زمینه تصریح کرده است. این بند دولتی را که چنین وضعیتی دارد متعهد کرده است که در فاصله بین تصویب و لازم‌الاجرا شدن معاهده اقدامی انجام ندهد که به موضوع و هدف معاهده لطمه وارد شود. البته التزام به این تعهد تا آنجایی است که در فاصله بین تصویب معاهده و لازم‌الاجرا شدن آن تأخیر ناروا و نامتعارفی وجود نداشته باشد که در این صورت پایبندی دولت تصویب‌کننده به این تعهد متفی می‌شود. کنوانسیون وین در خصوص حقوق معاهدات معیاری برای سنجش و روشن کردن تأخیر ناروا مقرر نکرده است. در کنفرانس تدوین کنوانسیون وین، آرژانتین، اکوادور و اروگوئه پیشنهاد کردند که چنانچه از زمان تصویب معاهده توسط دولت دوازده ماه سپری شود و معاهده برای آن لازم‌الاجرا نشود، تأخیر ناروا اتفاق افتاده است. والداک^۱، گزارشگر ویژه کمیسیون حقوق بین‌الملل، در موضوع کنوانسیون وین نیز پیشنهاد کرد که

1. Waldock

فاصله بیشتر از ده سال بین تصویب و لازم‌الاجرا شدن معاهده را باید تأخیر ناروا محسوب کرد. هیچ‌کدام از این پیشنهادها به نتیجه نرسید و در نهایت مفهوم عبارت «تأخیر ناروا» در کنوانسیون مبهم باقی ماند. در خصوص این مفهوم برخی حقوقدانان اظهار کرده‌اند که نمی‌توان معیار زمانی کلی در خصوص تأخیر ناروا مشخص کرد و در این مورد مناسب است حسب نوع و ماهیت معاهده و اوضاع و احوال حاکم بر اجرای آن عمل کرده و وقوع یا عدم وقوع تأخیر ناروا مشخص کرد (Gragle & Fitzmaurice, 2019: 706). در این راستای برخی حقوقدانان اظهار کرده‌اند که روسیه می‌توانست به مقررات بند «ب» ماده ۱۸ کنوانسیون وین در خصوص تأخیر ناروا در اجرای معاهده استناد کرده و اقدام خود مبنی بر لغو تصویب معاهده را توجیه کند، زیرا روسیه در ۲۰۰۰ معاهده را تصویب کرده بود و با وجود گذشت ۲۳ سال هنوز معاهده برای آن لازم‌الاجرا نشده بود (Koplow, 2023). اما در قضیه حاضر به نظر نمی‌رسد استناد به تأخیر ناروا موضوعیت داشته و صحیح باشد. تأخیر ناروا توجیهی برای عمل نکردن به تعهد مقرر در بند «ب» ماده ۱۸ است و به لغو تصویب معاهده که مقوله دیگری است و ماهیت متفاوتی دارد، ارتباطی پیدا نمی‌کند.

در قضیه حاضر، برای روشن شدن پاسخ پرسش‌گزیری جز رجوع به قواعد کلی حقوق بین‌الملل وجود ندارد. بر اساس حقوق بین‌الملل در مواردی که ممنوعیت صریحی برای رفتار دولت‌ها وجود ندارد، اصل بر عدم ممنوعیت اعمال آنهاست و آنها مجاز به انجام عمل مربوطه هستند. بسیاری از حقوقدانان بر وجود چنین اصلی در حقوق بین‌الملل که به اصل لوتوس مشهور است، صحه گذاشته‌اند (Aust, 2013: 110) و دیوان بین‌المللی دادگستری و سلف آن، دیوان دائمی بین‌المللی دادگستری، نیز آن را در آرای مختلف خود تأیید کرده‌اند. دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه لوتوس (فرانسه - ترکیه) موجودیت و اعتبار این اصل را در حقوق بین‌الملل این‌گونه تصدیق کرد: «محدودیت بر استقلال کشورها نمی‌تواند فرض شود و حقوق بین‌الملل گستره وسیعی از صلاحیت‌ها را برای دولت‌ها قائل است که فقط در موارد خاص توسط قواعد ممنوع‌کننده محدود می‌شود» (PCIJ, 1927). دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در قضیه فعالیت‌های نظامی و شبه‌نظامی در وعلیه نیکاراگوئه بر وجود و اعتبار این اصل در حقوق بین‌الملل این‌گونه صحه نهاد: «در حقوق بین‌الملل هیچ قاعده‌ای، به‌غیر از قواعدی که ممکن است توسط دولت مربوطه، بر اساس معاهده یا موارد دیگر پذیرفته شده باشد، وجود ندارد که به موجب آن، سطح تسلیحات یک کشور مستقل را بتوان محدود کرد» (International Court of Justice, 1986). همین‌طور دیوان در آرای بعدی خود، از جمله رأی مشورتی در خصوص مشروعیت کاربرد یا تهدید به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای (International Court of Justice, 1996) مجدد اعتبار این اصل را تأیید کرد.

رویه بین‌المللی و رویکرد سازمان ملل متحد نیز گویای آن است که لغو تصویب معاهدات چندجانبه پیش از لازم‌الاجرا شدن معاهده مغایر با حقوق بین‌الملل نیست. تاکنون در موارد متعددی کشورها سند تصویب خود را پیش از لازم‌الاجرا شدن معاهده برای آنها پس گرفتند. برای مثال دولت یونان که در سال ۱۹۵۰ سند پذیرش کنوانسیون سازمان بین‌دولتی دریانوردی^۱ (۱۹۴۸) را تقدیم کرده بود، آن را در سال ۱۹۵۲ (پیش از لازم‌الاجرا شدن کنوانسیون برای آن) پس گرفت. دولت اسپانیا نیز که در ۲۹ ژوئیه ۱۹۵۸ سند الحاق به کنوانسیون گمرکی در مورد واردات موقت برای استفاده خصوصی هواپیماها و قایق‌های تفریحی^۲ (۱۹۵۶) را تودیع کرده بود، آن را در ۲ اکتبر ۱۹۵۸ (پیش از لازم‌الاجرا شدن کنوانسیون) پس گرفت. همچنین ایتالیا و لوکزامبورگ که به ترتیب در سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۲ سند تصویب کنوانسیون ذخایر ماهی^۳ (۱۹۹۵) را پذیرفته بودند، پیش از لازم‌الاجرا شدن کنوانسیون برای آنها آن را پس گرفتند (Dorr & Schmalenbach, 2018: 230).

استرداد سند تصویب اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری به وسیله مالزی از نمونه‌های اخیر در این زمینه است. در ۴ مارس ۲۰۱۹ دولت مالزی سند تصویب خود را به امین اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری تسلیم کرد که مطابق بند «ب» ماده ۱۲۶ اساسنامه ۶۰ روز پس از این تاریخ برای این کشور الزام‌آور می‌شد. اما به سبب مخالفت جدی برخی احزاب با این اقدام، دولت مالزی در ۵ آوریل ۲۰۱۹ و پیش از لازم‌الاجرا شدن معاهده برای این کشور سند الحاق خود به اساسنامه را پس گرفت. این اقدام مالزی مورد اعتراض کشورهای عضو اساسنامه و امین معاهده (دبیر کل سازمان ملل) قرار نگرفت.

اداره حقوقی سازمان ملل مغایر نبودن اقدام دولت‌ها در پس گرفتن سند تصویب یا پذیرش قطعی معاهده پیش از لازم‌الاجرا شدن آن برای دولت‌ها را پذیرفته است. در این خصوص این اداره اظهار کرده است: «کنوانسیون وین در خصوص حقوق معاهدات به موضوع دولتی که سند تصویب یا مشابه آن را به امین معاهده سپرده و متعاقباً تصمیم به استرداد آن سند [پیش از لازم‌الاجرا شدن معاهده] می‌گیرد، نپرداخته است. در این خصوص رویه دبیر کل این بوده است که اجازه چنین استرداد را تا زمان لازم‌الاجرا شدن معاهده می‌دهد. بر این اساس که در این مرحله معاهده برای دولت‌ها الزام‌آور نیست» (Summary of Practice, 1994). اینکه دولت‌ها و دبیر کل سازمان ملل به استرداد تصویب معاهدات پیش از لازم‌الاجرا شدن آنها اعتراض نمی‌کنند، می‌تواند دلیلی بر موجه بودن و سازگاری این عمل با قواعد حقوق بین‌الملل باشد» (Gragl & Fitzmaurice, 2019: 708).

1. Convention on the Intergovernmental Maritime Organization
2. Convention on the Temporary Importation for Private Use of Aircraft and Pleasure Boats
3. Fish Stocks Convention

نظر به مطالب و استدلال‌ات مذکور به نظر نمی‌آید اقدام روسیه در لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای مغایر با قواعد حقوق بین‌الملل تلقی و نقض آنها تلقی شود. هرچند که برخی دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی به شرحی که در بالا گذشت، به این اقدام روسیه اعتراض کرده‌اند، اما هیچ‌کدام از آنها اعتبار حقوقی این اقدام را زیر سؤال نبرده‌اند. همچنین اقدام روسیه نمی‌تواند مغایر موضوع و هدف معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای تلقی شود، زیرا بر اساس ماده ۱۸ کنوانسیون وین پایبندی دولت‌های تصویب‌کننده به موضوع و هدف معاهده تا زمانی است که سند تصویب خود را پس نگرفته باشند. روسیه پس از لغو تصویب تعهدی به پرهیز از لطمه به موضوع و هدف معاهده به‌عنوان دولت تصویب‌کننده ندارد. اما آیا این لغو تصویب روسیه می‌تواند امضای آن بر معاهده را نیز تحت تأثیر قرار دهد و تعهد این کشور به پایبندی به موضوع و هدف معاهده را به‌عنوان دولت امضاکننده نیز زایل کند؟ پاسخ این پرسش در قسمت بعد بررسی و ارزیابی شده است.

۲.۴. آثار لغو تصویب معاهده بر امضای روسیه بر معاهده

همان‌طور که اشاره شد، دولت روسیه در سال ۱۹۹۶ معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای را امضا و در ۲۰۰۰ آن را تصویب کرد. این کشور در ۳ نوامبر ۲۰۲۳ لغو تصویب معاهده را با این عبارت را که «سند تصویب خود را از معاهده مذکور استرداد می‌کند»، به امین معاهده (دبیر کل سازمان ملل) اطلاع می‌دهد. در خصوص اثر حقوقی این لغو تصویب سؤالی که می‌تواند مطرح شود این است که آیا این اقدام موجب زوال امضا و یا آثار امضای این کشور بر معاهده نیز می‌شود؟ کنوانسیون وین در این زمینه نیز سکوت اختیار کرده و حکم قضیه را مشخص نکرده است. در این خصوص ممکن است این استدلال مطرح شود که از آنجایی که بر اساس بند «الف» ماده ۱۸ کنوانسیون امضا معاهده موجب التزام نسبی یا جزئی دولت نسبت به معاهده و بر اساس بند «ب» ماده ۱۸ تصویب آن موجب التزام قطعی یا کامل آن به معاهده می‌شود و این دو التزام جدا از یکدیگر نیستند و یک فرایند واحد، تفکیک‌ناپذیر و مکمل هم تلقی می‌شود، لغو تصویب معاهده التزام روسیه به معاهده را به‌طور کلی از بین می‌برد و اثر حقوقی امضای آن بر معاهده را نیز زایل می‌کند (Koplow, 2023).

هرچند مبانی این استدلال منطقی به نظر می‌رسد، اما در قضیه حاضر نمی‌تواند موضوعیت پیدا کند، زیرا روسیه در اعلامیه ۳ نوامبر ۲۰۲۳ خود به دبیر کل سازمان ملل متحد تصریح کرده است که لغو تصویب معاهده، امضای روسیه بر معاهده و آثار حقوقی آن را مخدوش نمی‌کند و روسیه همچنان به‌عنوان امضاکننده معاهده به تعهدات خود بر اساس حقوق بین‌الملل پایبند است (Russia Federation: Withdrawal, 2023). با این تصریح،

روسیه تا زمانی که امضای خود را از معاهده پس نگرفته است، بر اساس بند ۱ ماده ۱۸ کنوانسیون وین ملزم است از انجام اقداماتی که به موضوع و هدف معاهده لطمه وارد می‌کند، بپرهیزد. کنوانسیون وین موضوع و هدف معاهده را روشن و مقرر نکرده است چه اقدام یا اقداماتی موجب مخدوش شدن موضوع و هدف معاهده می‌شود. بسیاری از حقوقدانان بین‌المللی روشن کردن هدف و موضوع یک معاهده را مسئله چالش‌برانگیزی دانسته‌اند. آیا این دو عبارت مترادف بوده یا دو لفظ جداگانه‌اند؟ شارل روسو^۱، اپنهایم^۲ و لاتریاچت^۳ معتقدند که موضوع معاهده همان حقوق و تعهدات پیش‌بینی شده در معاهده است. اما هدف معاهده نتیجه است که طرفین قصد حصول آن را داشته‌اند. لئون دوگی^۴ نیز بر این نظر است که موضوع عنصر مادی معاهده و هدف عنصر روانی آن است. موضوع معاهده به این سؤال که خواسته چیست پاسخ می‌دهد و هدف معاهده به چرایی آن خواسته مربوط می‌شود. حقوقدان دیگری، یاسین^۵، معتقد است که این دو اصطلاح معنی یکسانی ندارند: این واقعیت که کنوانسیون وین همیشه از این دو اصطلاح با هم استفاده می‌کند، به این معناست که می‌خواهد معیاری معقول ایجاد کند که نشان دهد طرفین می‌خواهند در محدوده هنجار تعیین شده به چه چیزی دست یابند. حقوقدان هلندی، بوس^۶، نگرش مصالحه‌گرایانه‌ای دارد و معتقد است که تفسیر «موضوع» لزوماً بر تفسیر «هدف» تأثیر می‌گذارد. بنابراین، عاقلانه است که عبارت «موضوع و هدف» را به‌عنوان بیان منحصربه‌فردی در نظر بگیریم که دو جنبه نزدیک به هم از یک ایده را نشان می‌دهد (Crnic-Grotic, 1997: 174). به نظر می‌رسد این دیدگاه مطابق با روح کنوانسیون وین باشد که همیشه از این دو مفهوم با هم استفاده کرده است.

اما چه اقدام یا اقداماتی از سوی دولت امضاکننده موجب خدشه یا لطمه به موضوع و هدف معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای می‌شود. کنوانسیون وین خدشه یا لطمه^۷ را صرفاً در ماده ۱۸ بیان کرده و ظاهراً این مفهوم ماهیت و آثار متفاوت از نقض^۸ معاهده دارد و خدشه به موضوع و هدف معاهده نقض معاهده تلقی نمی‌شود. ظاهراً خدشه به موضوع و هدف معاهده به اعمال سنگین‌تر از انحراف از مقررات معاهده دلالت دارد. آستانه لطمه به موضوع و هدف معاهده بالاتر از نقض خود معاهده بوده و مستلزم عملی بسیار شدیدتر از اعمالی ناسازگاری با موضوع و هدف معاهده که در ماده ۱۹ کنوانسیون وین در خصوص اعمال حق

-
1. Charles Rousseau
 2. Oppenheim
 3. Lauterpacht
 4. Duguit
 5. M.k. Yassin
 6. Bos
 7. Defeat
 8. Breach

شرط پیش‌بینی شده، است (Gragl & Fitzmaurice, 2019: 711). برای مثال چنانچه دولتی معاهده‌ای مبنی بر بازگرداندن آثار هنری را به کشوری که قبلاً این آثار را از آن آورده بود امضا کند، اما پیش از تصویب معاهده آن آثار را از بین ببرد یا اجازه از بین بردنشان را بدهد، به موضوع و هدف معاهده لطمه وارد کرده است. یا اگر دولتی معاهده خلع سلاحی را امضا کند و بر اساس آن متعهد به کاهش تسلیحات خود به یک‌سوم شود، وضع موجود را حفظ نکرده و تسلیحات خود را پیش از تصویب و اجرایی شدن معاهده افزایش دهد، به موضوع و هدف معاهده خدشه وارد کرده است (Gragl & Fitzmaurice, 2019: 712). در خصوص معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای، در سال ۲۰۱۶ پنج کشور دارنده رسمی سلاح هسته‌ای عضو معاهده منع گسترش سلاح هسته‌ای طی اعلامیه مشترکی اعلام کردند که انجام آزمایش تسلیحات هسته‌ای انفجاری یا هر نوع آزمایش هسته‌ای توسط دولت امضا یا تصویب‌کننده اقدامی است که موجب لطمه به موضوع و هدف معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای می‌شود (Carlson, 2019). بر اساس این اعلامیه، که خود روسیه نیز از جمله صادرکنندگان آن است، اقدام روسیه به انجام آزمایش‌های ممنوع‌شده در معاهده نقض تعهد این کشور (به‌عنوان کشور امضاکننده) بر اساس بند ۱ ماده ۱۸ کنوانسیون وین در خصوص حقوق معاهدات تلقی خواهد شد.

۳.۴. آثار لغو تصویب بر تعهد روسیه به اجرای موقت معاهده

حقوق بین‌الملل معاهدات این امکان را برای دولت‌ها فراهم آورده است که معاهده را پیش از لازم‌الاجرا شدن، به‌صورت موقت اجرا کنند. از نظر برخی حقوقدانان فلسفه نهاد اجرای موقت معاهده در حقوق بین‌الملل این است که این امکان را به دول اجراکننده موقت می‌دهد تا شایستگی عملی پیمان خویش را بیازمایند؛ اگر موفقیت‌آمیز بود، آن را دائمی تصویب کنند (Rajabi & Tarazi, 2015: 200). در این خصوص ماده ۲۵ کنوانسیون وین در زمینه حقوق معاهدات اشعار داشته است: «۱. یک معاهده یا بخشی از آن، در صورتی پیش از اجرایی شدن آن، موقتاً اجرا خواهد شد که: الف) معاهده خود چنین امری را مقرر دارد یا ب) کشورهای مذاکره‌کننده، به شیوه دیگری در این مورد، توافق کرده باشند؛ ۲. به‌جز در مواردی که معاهده شیوه دیگری را مقرر کند یا کشورهای مذاکره‌کننده به‌نحو دیگری توافق کرده باشند، در صورتی که کشوری به کشورهای دیگری که بین آنها معاهده موقتاً اجرا می‌شود، اطلاع بدهد که قصد پیوستن به معاهده را ندارد، اجرای موقت معاهده یا بخشی از آن درباره کشور مذکور متوقف می‌شود».

کنوانسیون اجرای موقت معاهده یا بخشی از آن را در صورتی ممکن دانسته که یا خود معاهده آن را پیش‌بینی کرده یا کشورهای مذاکره‌کننده معاهده به روش مقتضی دیگری توافق کنند که معاهده یا بخشی از آن را به‌طور موقت اجرا کنند. تعهد دولت به اجرای موقت معاهده پیش از لازم‌الاجرا شدن آن تا زمانی است که آن دولت قصد خود مبنی بر نپیوستن به معاهده را اعلام نکند.

معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای در متن خود به‌طور صریح و مشخص اجرای موقت تمام یا بخشی از مقررات خود را پیش‌بینی نکرده است. در جریان تدوین معاهده اتریش پیشنهاد قید مقرره‌ای در معاهده مبنی بر اجرای موقت آن را ارائه کرد که در نهایت تصویب نشد (Assada, 2002: 115). اما معاهده در مقررات خود (بندهای ۱۰ و ۲۶ معاهده و ۱۰ و ۱۷ پروتکل آن) از ساختار سازمانی با نام کمیسیون مقدماتی یاد کرده که این می‌تواند به‌طور تلویحی بر قصد کلی دولت‌های مذاکره و تهیه‌کننده متن معاهده به اجرای موقت آن پیش از لازم‌الاجرا شدن آن دلالت کند. پس از انعقاد معاهده، کشورهای امضاکننده معاهده این قصد کلی خود را با تصویب قطعنامه در ۹ نوامبر ۱۹۹۶ عملیاتی کردند و کمیسیون مقدماتی معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای^۱ را با هدف تضمین ایجاد و استقرار سریع و مؤثر سازمان معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای و فراهم کردن زمینه اجرای معاهده تأسیس کردند. دبیر کل سازمان ملل نخستین نشست کمیسیون مزبور را در ۲۰ نوامبر ۱۹۹۶ یعنی ۶۰ روز پس از امضای آن، با حضور ۵۰ کشور امضاکننده معاهده تشکیل داد. تمامی دولت‌های امضاکننده معاهده عضو کمیسیون مقدماتی هستند و حق رأی در آن دارند. مطابق قطعنامه تأسیس کمیسیون (بند ۴ ضمیمه قطعنامه) دولت‌های امضاکننده معاهده عضو آن محسوب می‌شوند و حیات کمیسیون (بند ۲۱) تا زمان تشکیل اولین نشست کنفرانس دولت‌های عضو معاهده خواهد بود. مأموریت کمیسیون محقق کردن مقدمات لازم برای اجرای مؤثر معاهده منع جامع آزمایش هسته‌ای است. مسئولیت کمیسیون انجام مقدمات لازم برای اطمینان از اجرایی شدن نظام راستی‌آزمایی تا لازم‌الاجرا شدن معاهده است.

روسیه از جمله تصویب‌کنندگان قطعنامه تأسیس کمیسیون مقدماتی سازمان معاهده و از جمله اعضای آن بوده است. در خصوص اثر حقوقی اقدام روسیه در لغو تصویب معاهده سؤالی که ممکن است مطرح شود این است که آیا این لغو تصویب به عضویت این کشور در کمیسیون مقدماتی و التزام آن به اجرای موقت معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای خدشه وارد می‌کند؟ بر اساس بند ۲ ماده ۲۵ کنوانسیون وین التزام کشورها به اجرای موقت معاهده تا زمانی است که آن کشور به کشورهای دیگر یا امین معاهده اطلاع دهند که قصد پیوستن به

1. Preparatory Commission for the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization.

آن معاهده^۱ را ندارد. آیا طبق این بند می‌توان لغو تصویب معاهده به‌وسیله روسیه را اعلام قصد آن مبنی بر نپیوستن به معاهده تلقی کرد و آن را خاتمه تعهد این کشور به اجرای موقت این معاهده و عضویت در کمیسیون مقدماتی معاهده دانست؟ پاسخ منفی است، زیرا این بند در خصوص لغو تصویب صدق نمی‌کند و شامل آن نمی‌شود. ماهیت عمل اعلام کشوری مبنی بر اینکه قصد پیوستن به معاهده موردنظر را ندارد، با عمل لغو تصویب معاهده متفاوت است. از این رو در این مورد نیز باید گفت که کنوانسیون وین دارای خلأ بوده و حکم قضیه را روشن نکرده است. در قضیه حاضر، بر اساس مقررات بند ۲ ماده ۲۵ کنوانسیون وین، لغو تصویب معاهده توسط روسیه نمی‌تواند تعهد آن به اجرای معاهده را از بین ببرد و به عضویت آن در کمیسیون مقدماتی معاهده خاتمه دهد. البته خود روسیه نیز در نامه ارسالی خود به دبیر کل سازمان ملل در ۳ نوامبر ۲۰۲۳ به‌طور مشخص بر عدم تأثیر لغو تصویب معاهده بر عضویت آن در کمیسیون مقدماتی معاهده و اجرای موقت آن اشاره^۲ کرده و به‌صراحت بر استمرار حضور خود در کمیسیون مقدماتی سازمان پس از لغو تصویب معاهده تأکید کرده است. نظر به این امر، لغو تصویب معاهده تأثیری در التزام این دولت به اجرای موقت معاهده ندارد و به استمرار پابندی آن به اجرای موقت معاهده را مخدوش نمی‌کند.

۴.۴. آثار اقدام روسیه بر فرایند تکوین رژیم امنیتی بین‌المللی

۴.۴.۱. آثار لغو تصویب بر لازم‌الاجرا شدن معاهده

هرچند به لحاظ حقوقی اقدام روسیه در لغو تصویب معاهده تأثیری در پابندی این کشور به موضوع و هدف معاهده و همین‌طور عضویت آن در کمیسیون مقدماتی معاهده و اجرای موقت معاهده نمی‌گذارد، اما این اقدام می‌تواند بر لازم‌الاجرا شدن معاهده تأثیر منفی بگذارد. بر اساس ضمیمه دو معاهده، روسیه در زمره ۴۴ کشوری است که تصویب آن لازمه اجرایی شدن معاهده دانسته شده است. لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای توسط روسیه، ضمن اینکه موجب می‌شود یک کشور از فهرست ۴۴ کشوری که رأی آنها لازمه اجرایی شدن معاهده است کم شود، می‌تواند عدم تمایل کشورهای دیگر به تصویب معاهده یا ترغیب آنها به لغو تصویب معاهده را نیز بیشتر کند و چشم‌انداز لازم‌الاجرا شدن معاهده را پیچیده‌تر و دشوارتر سازد، حتی در حاله‌ای از ابهام قرار دهد. حمایت یا عدم حمایت روسیه از معاهده، به‌سبب جایگاه هسته‌ای خاصی که در جهان (دولت دارنده سلاح هسته‌ای) و در ارتباط با معاهده (میزبان ۳۰ تأسیسات از ۳۳۷ تأسیسات نظارتی پیش‌بینی برای نظارت بر

1. Intention not to become a party to the treaty

2. I hereby have the honor, with reference to the Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty of September 24, 1996 (CTBT), to inform of the decision of the Russian Federation to withdraw the instrument of ratification of the above-mentioned document

اجرای معاهده) دارد، تعیین‌کننده و اساسی است و تأثیر تصویب معاهده توسط آن بر سایر کشورها می‌تواند گواهی بر این ادعا باشد. تصویب معاهده در ژوئن ۲۰۰۰ توسط روسیه موجب شد که در فاصله کوتاهی پس از آن یازده کشور نیز معاهده را تصویب کنند، و این به اذعان آمریکایی‌ها (Slipchenko, 2010) نشان از نقش و جایگاه مهم این کشور در این معاهده و اجرای آن دارد.

لغو تصویب معاهده توسط روسیه سازوکار پیش‌بینی‌شده در معاهده برای تسهیل اجرای آن را نیز متأثر خواهد ساخت. همان‌طور که بیان شد، ماده ۱۴ معاهده برای تسهیل اجرای آن تشکیل کنفرانس‌هایی را با حضور و حق رأی کشورهای تصویب‌کننده و حضور بدون حق رأی کشورهای امضاکننده پیش‌بینی کرده است. روسیه در سیزده اجلاس که تاکنون برای این منظور تشکیل شده، نقش کلیدی و تأثیرگذار داشته است. عدم حضور روسیه در این کنفرانس‌ها، به‌عنوان دولت دارای حق، به‌سبب لغو تصویب معاهده، بر تلاش‌های کنفرانس‌های بین‌المللی بعدی برای یافتن راه‌هایی برای تسهیل اجرای معاهده تأثیر منفی خواهد گذاشت. در سال‌های گذشته روسیه تلاش‌ها و اقدامات زیادی را در چارچوب این کنفرانس‌ها به‌منظور تسهیل اجرایی شدن این معاهده به‌عمل آورده است و بی‌شک عدم حضور مؤثر آن در نشست‌های آتی این کنفرانس‌ها، روند تلاش‌ها برای یافتن راهکارهایی برای تسهیل اجرای معاهده را کندتر خواهد کرد.

۲.۴.۴. آثار لغو تصویب معاهده بر نظام عدم اشاعه و خلع سلاح هسته‌ای و امنیت

بین‌المللی

بنابر نظر بسیاری از متخصصان و صاحب‌نظران، رقابت‌های تسلیحاتی از طریق انجام آزمایش‌های هسته‌ای از مهم‌ترین اسباب و عوامل به خطر انداختن صلح و امنیت در جهان به‌شمار می‌آید. پس از انعقاد در سال ۱۹۹۶، این معاهده توانست از طریق توقف آزمایش‌ها و رقابت‌های تسلیحات هسته‌ای کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای نقش اساسی در کاهش تدریجی این سلاح‌ها و صلح و امنیت بین‌المللی ایفا کند (ICAN, 2023). مقدمه خود معاهده (بند ۱۲) نیز نقش مثبت و اثرگذار معاهده در ارتقای امنیت جهانی از طریق کاهش رقابت‌های تسلیحات هسته‌ای و حصول تدریجی به خلع سلاح هسته‌ای را تأیید کرده است. مجامع و محافل بین‌المللی متعدد در اجلاس‌های خود بارها بر نقش معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای در جلوگیری از اشاعه هسته‌ای، کاهش رقابت‌های تسلیحاتی و ارتقای صلح و امنیت جهان صحه گذاشته‌اند که از جمله آنها می‌توان به اجلاس هفتمین کنفرانس بازنگری معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای اشاره کرد که در اعلامیه نهایی آن در سال ۲۰۱۰ معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای به‌عنوان عنصر اساسی نظام عدم اشاعه و خلع سلاح هسته‌ای و

امنیت جهانی اعلام شد (Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, 2010).

لغو تصویب معاهده توسط روسیه از یک سو موجب کاهش پایبندی حقوقی و عملی این کشور به معاهده و کاهش تلاش‌های آن برای تسهیل اجرای معاهده می‌شود و از سوی دیگر می‌تواند تمایل سایر دولت‌ها در الحاق و حمایت از این معاهده را کاهش و یا رغبت آنها را به لغو تصویب یا امضا معاهده افزایش دهد. بی‌تردید وقوع این رخداد جایگاه فعلی معاهده و نقش آن در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را تضعیف خواهد کرد. لغو تصویب معاهده توسط روسیه رخداد مهمی در خصوص تلاش‌ها برای محدود کردن اشاعه هسته‌ای محسوب می‌شود و این اقدام نگرانی جدی در خصوص آینده کنترل تسلیحات اتمی و امکان ازسرگیری آزمایش‌های هسته‌ای ایجاد می‌کند (Rodriguez La Brrera, 2024). واکنش سایر کشورها به اقدام روسیه در لغو تصویب معاهده نیز گویای این واقعیت است که این اقدام خطرناک و تهدیدات امنیتی در جهان را افزایش خواهد داد. وزیر امور خارجه آمریکا، آنتونی بلینکن^۱، این اقدام روسیه را گامی بلند در مسیری اشتباه دانست که جهان را از اجرای این معاهده دور می‌کند. رئیس مجمع پارلمانی ناتو، میشل سزربا^۲، هم لغو تصویب معاهده توسط روسیه را نمونه دیگری از تلاش روسیه برای تضعیف نظام کنترل تسلیحات بین‌المللی، خلع سلاح و عدم اشاعه و امنیت بین‌المللی تلقی کرد و خواستار لغو سریع تصمیم و پایبندی مجدد آن به معاهده شد. همچنین اتحادیه اروپا اعلام کرد که از تصمیم روسیه برای لغو این معاهده ابراز تأسف می‌کند. کمیسیون اروپا در بیانیه‌ای اعلام کرد: «برای صلح و امنیت بین‌المللی ضروری است که همه کشورها به‌طور کامل توقف انفجارهای آزمایشی سلاح هسته‌ای یا هر انفجار هسته‌ای دیگر را رعایت کنند و از هرگونه اقدام مغایر با موضوع و هدف معاهده خودداری ورزند». اتحادیه اروپا معتقد است معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای ابزاری حیاتی برای خلع سلاح هسته‌ای و عدم اشاعه است که هنگام قدرتمندی را علیه آزمایش‌های هسته‌ای ایجاد کرده است که در سراسر جهان مورد احترام است. اتحادیه اروپا اقدام روسیه در لغو تصویب معاهده را تأسف‌بار خواند و از آن کشور خواست همچنان به موضوع و هدف معاهده پایبند باشد. آلمان نیز با ابراز تأسف عمیق از تصمیم روسیه برای لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای گفت که این اقدام سبب تضعیف بیشتر رژیم جهانی کنترل تسلیحات خواهد شد. در نهایت ربرت فلویید^۳، مدیر کل کمیسیون مقدماتی سازمان معاهده منع جامع

1. Antony John Blinken
2. Michal Szczerba
3. Robert Floyd

آزمایش‌های هسته‌ای اقدام روسیه را ناامیدکننده و بسیار تأسفانگیز دانست (Russia Withdraws Ratification, 2023).

در اینکه لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای توسط روسیه می‌تواند تبعات امنیتی داشته باشد، تردیدی وجود ندارد و نگرانی کشورها و نهادهای بین‌المللی نیز در این خصوص به‌جا و برحق است. اما نکته‌ای که نباید از آن غافل شد و در تحلیل موضوع آن را لحاظ کرد، این است که رفتار و موضع آمریکا نسبت به معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای در اقدام روسیه بی‌تأثیر نبوده است. تصویب معاهده توسط آمریکا به احتمال زیاد می‌توانست مانع اقدام روسیه در لغو تصویب معاهده شود.

۵. تحلیل و نتیجه

یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که هرچند اقدام روسیه در لغو تصویب معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای در ۳ نوامبر ۲۰۲۳ به لحاظ حقوقی در تعهد آن دولت مبنی بر پرهیز از انجام اقداماتی، از جمله انجام آزمایش‌های انفجاری هسته‌ای بر اساس حقوق بین‌الملل تأثیری نمی‌گذارد، اما در عین حال این اقدام می‌تواند در کمرنگ کردن حمایت کشورها از این معاهده و یافتن راهکاری برای تسهیل لازم‌الاجرا شدن آن مؤثر واقع شده و موجب تضعیف مبانی معاهده، مبهم شدن چشم‌انداز آن و تبعات منفی بر نظام عدم اشاعه هسته‌ای و امنیت بین‌المللی شود. همچنین نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که ملاحظات سیاسی و امنیتی جنگ اوکراین و رویکرد و عملکرد آمریکا نسبت به معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای و برخی دیگر از معاهدات امنیتی در تصمیم روسیه به انجام چنین اقدامی مؤثر بوده و بی‌شک تداوم این وضعیت موجب تضعیف بیشتر این معاهده و سخت‌تر شدن اجرای آن در آینده نیز خواهد شد. تضعیف این معاهده می‌تواند زمینه را برای ازسرگیری رقابت‌های تسلیحاتی هسته‌ای که پس از فروپاشی نظام دوقطبی به‌صورت نسبی شاهد توقف آن بودیم، فراهم کند و تهدیدات امنیتی در جهان را افزایش دهد. جمهوری اسلامی ایران از امضاکنندگان این معاهده و از اعضای کمیسیون مقدماتی سازمان آن است و تحولات مربوط به این معاهده می‌تواند بر مؤلفه‌های امنیتی آن اثرگذار باشد. این امر ایجاب می‌کند این اقدام روسیه و تبعات بعدی آن و تأثیرات آن بر امنیت کشور به‌دقت رصد، بررسی و تحلیل و رویکرد مناسبی در این خصوص اتخاذ و اعمال شود.

۶. قدردانی

نویسندگان لازم می‌دانند مراتب تشکر و قدردانی خود را از نمایندگی جمهوری اسلامی ایران در سازمان‌های بین‌المللی در وین، که ضرورت توجه به موضوع و تبیین و تحلیل آن را مطرح

ساختند، ابراز کنند.

۷. بیانیه نبود تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که تعارض منافع وجود ندارد؛ و تمام موضوعات اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوءرفتار و غیره می‌شوند، به‌طور کامل رعایت کرده‌اند.

References

1. Asada, M. (2002). "CTBT: Legal Questions Arising from Its Non-Entry-into-Force," *Journal of Conflict and Security Law* 7, 1: 85-122. Available at: <https://www.jstor.org/stable/i26294324> (Accessed 9 December 2023).
2. Aust, A. (2013). *Modern Treaty Law and Practice*. London: Cambridge University Press, 3rd ed.
3. Carlson, J. (2019). "Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty: Possible Measures to Bring the Provisions of the Treaty into force and Strengthen the Norm against Nuclear Testing," *vcdnp.org*. Available at: <https://vcdnp.org/wp-content/uploads/2019/04/CTBT-John-Carlson-Paper.pdf> (Accessed 2 May 2024).
4. Conference on Facilitating the Entry into Force of the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty," (2023). *CTBT-Art.XIV/2023/INF.1*, *ctbto.org*. Available at: https://www.ctbto.org/sites/default/files/202308/CTBT_Art_XIV-08/CTBT_Art_XIV_2023_INF_1.pdf (Accessed 9 December 2023).
5. Crnic-Grotic, V. (1997). "Object and Purpose of Treaties in Vienna Convention on Law of Treaties," in KO Swan Sik, et al., eds. *Asian Yearbook of International Law* 7: 141-174. Available at: <https://brill.com/edcollbook-oa/title/10786?language=en> (Accessed 2 May 2024).
6. CTBT (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty). (1996). Available at: https://www.ctbto.org/sites/default/files/2023-10/2022_treaty_booklet_E.pdf.
7. CTBTO. (2023). "Status of Signature and Ratification" (*ctbto.org*) Available at: <https://www.ctbto.org/our-mission/states-signatories> (Accessed 9 December 2023).
8. Dörr, O; Schmalenbach, K. (2018). *Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary*. Oxford & London: Oxford University Press.
9. Gragl, P; Fitzmaurice, M. (2019). "The Legal Character of Article 18 of the Vienna Convention on the Law of Treaties," *International and Comparative Law Quarterly* 68, 3: 699-717, <DOI: 101017/S0020589319000253>.
10. ICAN. (2023). "What Is the Nuclear Test Ban Treaty and why Russia Revoked has its Ratification?" *icanw.org*. Available at:

- https://www.icanw.org/what_is_the_nuclear_test_ban_treaty_and_why_is_russia_talking_about_leaving (Accessed 2 May 2024).
11. International Court of Justice. (1986). "Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America", Judgement of 27 JUNE 1986, I. C.J. Reports 1986, p. 135, para. 269. Available at: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf> (Accessed 9 December 2023).
 12. International Court of Justice. (1996). "Advisory Opinion on Legality or Illegality of the Threat or Use of Nuclear Weapons," ICJ Reports, p.239,para 21. Available at: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf> (Accessed 9 December 2023).
 13. Jervis, R. (1982). "Security Regimes," International Organization 36, 2: 357-378, <DOI: 10.1017/S0020818300018981>. Available at: <https://www.jstor.org/stable/i346124> (Accessed 9 December 2023).
 14. Koplrow, D. (2023). "Russia, the CTBT, and International Law" Arms Control Today. Available at: <https://www.armscontrol.org/act/2023-11/features/russia-ctbt-international-law>. (Accessed 9 December 2023).
 15. Matsick, R. (2019). Shaking the Rust off the Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty Ratification Process," Journal of National Security Law & Policy 10, 2: 405-428. Available at: https://jnslp.com/wp-content/uploads/2020/04/Shaking_the_Rust_Off_the_Comprehensive_Nuclear_Test_Ban_Treaty_Ratification_Process.pdf (Accessed 2 May 2024).
 16. PCIJ (Permanent Court of International Justice). (1927). "The S.S. Lotus (France v. Turkey)", P.C.I.J., Series A, No. 10, pp. 18 and 19. Available at: https://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1927.09.07_lotus.htm.
 17. Rajabi, A; Tarazi, N. (2015). "Ejrā-ye movaghat-e moāhedeh-ye man-e jāme'-e āzmāyeshā-ye hasteh'ī, Provisional Application of CTBT and its Effects on Iran," Journal of Researches Energy Law Studies 1, 2: 185-216. Available at: https://jrrels.ut.ac.ir/article_57210.html?lang=en. [In Persian]
 18. Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, 2010: Final Document," (2010). Reachingcriticalwill.org. Available at: <https://www.reachingcriticalwill.org/disarmament-fora/npt/2010> (Accessed 9 December 2023).
 19. Rodriguez La Barrera, L (2024). "From Treaty to Tension: Russia's CTBT Withdrawal Explored," (2024, January 13) Global Affairs. Available at: <https://www.unav.edu/web/global-affairs/from-treaty-to-tension-russias-ctbt-withdrawal-explored> (Accessed 2 May 2024).
 20. Russia Withdraws Ratification of Nuclear Test Ban Treaty," (2023). Arms Control Association. Available at: <https://www.armscontrol.org/blog/blog/2023-11/nuclear-disarmament-monitor> (Accessed 2 May 2024).
 21. Russian Federation: Withdrawal of the Instrument of Ratification, C.N.463. (2023). TREATIES-XXVI.4 (Depositary Notification),"

- treaties.un.org. Available at: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2023/CN.463.2023-Eng.pdf> (Accessed 9 December 2023).
22. Saed, N. (2005). Hoghoogh-e bein'ol mellal and nezām-e adam-e gostāresh-e selāh'hā-ye hasteh'ī, International Law and the Non-proliferation of Nuclear Weapons Regime, Tehran: Shahre-Danesh. [In Persian]
 23. Slipchenko, V. (2010). "Russia, Ratification and the CTBT's Entry into Force," Occasional Papers 3, vertic.org. Available at: <https://www.vertic.org/media/assets/Publications/CTBT%20OP3.pdf> (Accessed 9 December 2023).
 24. Smith, D; Bunn. (2023). "Russia's Potential Withdrawal from the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Underlines the Urgent Arms Control problem," sipri.org. Available at: <https://www.sipri.org/commentary/expert-comment/2023/russias-potential-withdrawal-comprehensive-nuclear-test-ban-treaty-underlines-urgent-arms-control> (Accessed 2 May 2024).
 25. Summary of Practice of the Secretary-General as Depository of Multilateral Treaties," UN Doc ST/LEG/7/Rev.1, para 158, and Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General. (1994). Available at: https://treaties.un.org/doc/source/publications/practice/summary_english.pdf (Accessed 2 May 2024).

) International (CC BY 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی